7.Толстой Д. Римский католицизм в России: Историческое исследование. – СПб., 1876. – Т. 2. – 578 с.

8. Ks. Boudou A. Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. – Kraków, 1928. – T. 1 (1814-1847). – 608 s.

9. Litak S. Kościoł łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 r.: Struktury administraczjne. – Lublin, 1996. – 640 s.

10. Litak S. Mapa diecezji łuckiej z około 1792 roku // Ojczyzna bliższa i dalsza. – Kraków, 1993. – S. 63-73.

11. Loret M. Dwaj nuncjusze w Warszawie za Stanisława Augusta Garampi i Archetti (1772-1798). – b.m., 1900. – 60 s.

12. Loret M. Kościół katolicki a Katarzyna II (1772-1784). – Kraków, 1910. – 321 s.

13. Loret M. Kościół katolicki w początku panowania Aleksandra I (1801-1815). – b.m., 1900. – 29 s.

Лариса КВАСЮК

Спроба реконструкції символічної мови церковної архітектури XVIII століття Острозького повіту на основі Церковно-приходських літописів, що були зібрані Волинським церковним археологічним товариством у 1894-1915 роках

Вивчення східнохристиянської архітектури, її символічної мови – це ще одна можливість наближення до розуміння внутрішньої суті східного християнства, його історії, традицій, національних особливостей.

Наше дослідження ми побудували на основі Церковно-приходських літописів Острозького повіту, що були зібрані Волинським церковно-археологічним товариством у 1894-1915 роках. Коротко скажемо про самі документи та їх історію. В кінці 1893 року в місті Житомирі було створено Волинське церковно-археологічне товариство, а 2 січня 1894 року воно почало офіційно діяти. Основна мета товариства – зберегти історичні пам'ятки стародавньої Волині з метою їх збереження і наукової розробки. Хронологічні рамки діяльності товариства припадають на так званий модерністичний етап українського культурного відродження, який на українських землях, як зазначають історики, був обмежений через перебування під владою Московщини, її великодержавного шовінізму і позначений слабким пробудженням українського національного організму. Цей період хоч і обмежений, та все ж в галузі культури – плідний. Бачимо це і в результатах діяльності Волинського церковного археологічного товариства, одним із матеріалів якого були церковно-приходські літописи, перша частина яких представляє собою

історико-статистичні описи приходів. Серед них – літописи Острозького повіту. Не всі літописи мають однакову цінність. Деякі містять лише поверхневі відомості про приходи (написані на 3-6 листках), інші досить обширні – 100 листків. Документи добре збережені. Написані каліграфічним почерком, чорною тушшю. Зберігаються в Державному історичному архіві в місті Києві (Фонд 2205, Оп.1., Волинське церковне археологічне товариство). Документи мають значення при вивченні окремих пунктів Волинської губернії. Опис фонду був довоєнний, але не зберігся, тому був здійснений у 1945 році.

На основі церковно-приходських літописів Острозького повіту ми дізналися про приходські храми: Михайлівський с. Милятин (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 108), Покровський с. Завидів (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 111), Петро-Павлівський с. Хорів (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 164), Миколаївський с. Тесів (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 123), Вознесенський с. Могиляни (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 132), Преображенський с. Вельбівно (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 156-157), Миколаївський с. Кунів (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 174), Кузьми і Дем'яна с. Розваж (Фонд 2205. - Оп. 1.- Од. зберіг. 124).

Церковно-приходські літописи, окрім опису місцезнаходження села, складу приходу, його визначних пам'яток містили описи приходських храмів з їх історією.

Нагадаємо, що в східнохристиянській традиції храм розглядається як дім Божий, Дім Господній, який є домом молитви, церквою, як місцем зібрання, і самим зібранням віруючих, де звучить Слово: твориться молитва до Бога, читається Святе Письмо, лунає проповідь, лине пісня, які мають наставляти людину на шлях духовного сходження, вести від видимого до невидимого.

Варто зазначити, що свого значення храм, як твердять християнські богослови, набуває на ґрунті Боговтілення, який має два аспекти: Бог не просто мав земне життя, не просто прийшов у світ людський, але й дав людині можливість стати Богоподібною. Адже в Христі містично поєднана людська і Божа природа, через які людина отримує здатність увійти до Божого життя, до життя власне Пресвятої Трійці, стати, згідно з апостолом Петром, учасником Божої істоти (2 Пет:1, 4).

Завдання досягнення Богоподібності не ставилося в дохристиянських храмах, які теж вважалися місцем перебування божеств. Люди ж молилися і приносили жертви у дворі, перед вхідними воротами. Всередину допускалися лише священики. Це правило було і в Єрусалимському храмі. Але після того, «Як Слово стало плоттю і перебувало з нами» (Ів. 1:14) питання про храм для християн змінилося. Він став місцем, де навколо вічно перебуваючої святині збиралися люди, «народ Божий», церква, які прагнули спасіння. Отже, новозавітний християнський храм весь ставав місцем сакральних дій, але святість, сакральність у ньому лише нерівномірно розподіляється, наростаючи від входу-притвору, де зупинялися катахумени та ті, що каялися, через середній храм, у якому на час літургії і молитов збиралися вірні, і до вівтаря на сході, як найважливішої частини храму,

де відправлялася служба Божа і приносилася безкровна жертва, а отже, літургійно підтверджувалася найвища святість цієї частини храму. Цей трьохчастинний поділ храму відповідав і поділу Божого народу на мирян-оглашенних, вірних і духівництво.

У тлумаченні про храм та літургію Максима Сповідника проходить думка про те, що «храм – образ мисленного (вівтар) і чуттєвого (середній храм) світу. Церква є земне небо, у якому живе і перебуває Принебесний Бог», а отже, вона має два аспекти – небесний і земний. Вона служить «нагадуванням про розп'яття, поховання і воскресіння Христа: преображена в патріархах, святая святих, в ній бачиться віруючими істинне очищення, в ній доступ до джерел Святого Духа».

Церква символізує Божественний дім, де під час літургійного дійства здійснюється таємниче, животворче жертвоприношення, де є внутрішнє святилище і священний вертеп, і гріб, і животворяща трапеза, де знаходяться божественні догмати, яких учив Господь учнів своїх. Так розкривають богослови символічне значення храму.

З описів храмів, що здійснювалися переважно священиками на замовлення Волинського церковного археологічного товариства, дізнаємося, що переважно вони були дерев'яними (більшість побудовані із соснового дерева) і знаходилися на підвищенні (на пагорбі). Традиція будувати храмина підвищеннях є дуже давня. Ще в старозаповітні часи люди здійснювали поклоніння Богу на високих місцях, де вони приносили жертви. Перша християнська євхаристія здійснювалася на Сіоні і навіть свою хресну жертву Спаситель приніс на пагорбі Голгофському. Тому і християнський жертовник-престол, ставиться на висоті, а вівтар виступає на середину храму і називається амвоном, що в перекладі з грецької означає сходження на висоту.

Ззовні більшість храмів трьохкупольні (що символізує Трійцю), оббиті дошками, покриті листовим залізом. Вхід із західної сторони, вівтар як найбільш сакральна частина храму знаходиться на східній стороні, що є символом світла, краєною життя і райського блаженства. Церковний погляд на східну сторону став основою того, що східні християни влаштовували вівтар, перед яким молилися і відправляли богослужіння на Сході, адже саме там зійшло Сонце Правди – Ісус Христос.

Вівтар був образом небесного райського блаженства, що виражалося в назві врат вівтаря та їх Іконографії – Райські врата.

Західна сторона храму пов'язана з символікою скорботи, смерті, мук, пекла. Тут найчастіше, як говорять описи, знаходилися ікони Страшного Суду.

Храми мали трьохчастинну побудову: притвор, середня частина, вівтар і втілювали ідею трьохчастинної будови світу:

- притвор – символ підземного світу;
- середня частина храму – символ земного світу;
- вівтар – символ світу небесного.

Побудовані храми у вигляді хреста, що, крім утилітарних вимог (три входи до храму), мали нагадувати, що хрест є справжньою основою церкви і – про шанування знаку хреста.

Містяться в церковно-приходських літописах і описи іконостасів з представленими у них іконами, що є втіленням євангельських богословських програм. В дерев'яних церквах іконостаси фактично були єдиною окрасою та ще одним, крім слова, заохоченням до молитви.

В символічній мові східнохристиянської сакральної архітектури XVIII століття відобразилося змінене епохою Відродження ставлення до земного й небесного, до святого й несвятого, до відношень між ними. Віруючі відкрили, що світ реалій непоганий, навіть прекрасний, він є творінням Божим, лише зіпсованим гріхом. Тому і храм тепер втілював цю ідею прекрасного. У такому храмі людина не могла не відчувати радісного і святкового настрою. Мистецтво на повну силу славило Бога, радість струменіла звідусіль, молитва сама просилася на вуста. У цьому велика і спонукаюча сила мистецтва. Церква як дім спільної молитви мала своїм виглядом приваблювати людей, утверджувати в них благочестивий дух і підносити настрій. Тут зміцнювалося українське почуття Божої всеприсутності, тут відбувалася внутрішня розмова з Богом, таємне думання про Божу волю над собою, сердечний порив у світ невідомого, таємничого, радісного. Храм просто не міг бути не прекрасним, бо був пов'язаний з досконалим, а отже, і прекрасним. Цю ідею втілювали ікони і декоративне оздоблення храму, які сприяли не протиставленню земного і небесного, а створювали ефект їх єднання.

Література

1. Балковенко Г.І. Художньо-естетичний процес в українській культурі кінця XVII-XVIII століть: Дис... канд. філ. наук: 09.00.08. - К., 1996.

2. Власовський І. Нарис історії української православної церкви. - К.,1998. -Т. І. -293 с.

3. Довга Л.М. До питання про барокову ментальність українців // Генеза. -1997.- № 1(5).- С. 127-137.

4. Драган М. Д-Р. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм. - Львів, 1937.-159 с.

5. Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні XVI -XVIII століть. - К.: Наукова думка, 1983. - 177 с.

6. Історія української культури / За заг. ред. І.Крип'якевича. - К.: Либідь, 1994. - 650 с.

7. Овсійчук В. Західноукраїнське іконописне мистецтво як явище світової культури // Наукове товариство імені Т.Шевченка і українське національне відродження. Збірник наукових праць та матеріалів першої наукової сесії НТШ. Березень 1990. - Львів, 1990. - С. 156-162.

8. Овсійчук В. А. Українське малярство X-XVIII століть. Проблеми кольору. - Львів.: Інститут народознавства НАН України, 1996. - 478 с.

9. Огієнко І. Українська культура. - К.,1918. - 272 с.

10. Огієнко І. І. Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т. - К.: Україна, 1993. - 284 с.

11. Свєнціцька В.І, Український живописXVI-XVIII століть в контексті візантійських мистецьких традицій та західноєвропейського барокко //

Українське бароко та європейський контекст. - К.: Наукова думка, 1991. - С. 90-95.

12. Свєнціцька В.І., Сидор О.Ф. Спадщина віків. Українське мистецтво XVI-XVIII століть у музейних колекціях Львова. - Львів.: Каменяр, 1990. - 70 с.

13. Степовик Д. Історія української ікони X-XX століть. - К.: Либідь, 1996. - 436 с.

14. Степовик Д. Старовинна гілка національної культури // Віче. - 1995. - №4. - С.117-125.

15. Сурмай І. М. Українська етнічна ментальність та особливості становлення духовності бароко (друга половина XVII – перша половина XVIII століть). Дис. канд., філ. наук: 09.00.08 - К.,1994.

Микола БЕНДЮК

Гутне віконне скло

Скло – речовина, яка відрізняється світлопроникністю, блиском, світлозаломлюючою властивістю, стійкістю до різноманітних рідин, значною твердістю, але разом з тим – крихкістю, як єдиною не бажаною властивістю. Всі ці функції роблять скло речовиною, що служить мистецьким цілям, з якою не зрівняється ніякий інший матеріал.

Як свідчать наукові праці різних періодів, ще в античний період люди навчилися виготовляти віконне скло. З самого початку нашої ери на території сучасної Сирії широко використовувалась технологія виготовлення скла за допомогою склодувної трубки. Проте існує думка, що в цей же час скло виготовлялося методом лиття, яким користувалися для виготовлення листового скла великих розмірів. До наших днів збереглося скло з римських будинків розміром 30х30 см, а археологічні дослідження показали, що в куполах Помпеї було скло ще більших розмірів – 100х70 см, товщиною 13 мм. В X-XII століттях розвиток склоробного виробництва в Західній Європі був пов'язаний з діяльністю ордену монахів-бенедиктинців, котрі в певному розумінні були „хранителями" знань та вміння ремісників античної епохи. В монастирях виливали кольорове скло, з якого виготовляли вітражі в кафедральних костелах.

Друга половина X ст. залишила пам'ятки, які переконливо свідчать про існування в Київській Русі вже сформованого склоробного виробництва. Значний розвиток у виготовленні емалі, скла, мозаїки і полив на декоративній кераміці спричинив бурхливий будівельний рух, що розгортався по містах однієї з наймогутніших держав Європи – Київської Русі. В наступні століття, аж до середини XIII ст., склярство освоївши техніку видування, поширюється ще більше. XI-XII ст.ст. – це період розквіту перегородчастих емалей. Емалевих виробів такого рівня Європа того часу не знала. В розділі трактату Теофіла про емалі ми знаходимо багато технічних подробиць і повідомлення, що матеріалом для емалей служило звичайне кольорове скло.